

Τι είναι η κρίση; Και πώς γλιτώνουμε;

Δ. Καλιαμπάκος

«Το κεφάλαιο τρομάζει όταν έλθει αντιμέτωπο με την ανυπαρξία κερδών, όπως ακριβώς τρομάζει η Φύση μπροστά στο κενό. Με την προοπτική κάποιων κερδών ξυπνάει από το λήθαργό του, με κέρδος 20% ζωντανεύει, με 50% γίνεται θετικά παράτολμο, με 100% λειώνει κάτω από το πόδι του όλους τους ανθρώπινους νόμους και με 300% δεν υπάρχει εγκληματική ενέργεια που να μην ρισκάρει – ακόμη και με τον κίνδυνο να οδηγηθεί στην γκιλοτίνα.»

Κ. Μάρξ – «Κεφάλαιο»

Δεν είναι άδικα ένα από τα πλέον δημοφιλή «τσιτάτα» του Μαρξ. Περιγράφει με εξαιρετική σαφήνεια τη συμπεριφορά του κεφαλαίου. Αυτό που είναι πράγματι θαυμαστό είναι η διαχρονική του αξία. Σχεδόν εκατόν πενήντα χρόνια μετά, ακόμα και τα ποσοστά που αναφέρονται είναι πολύ κοντά στη σημερινή πραγματικότητα. Το απόσπασμα αυτό είναι πολύ χρήσιμο για να υπενθυμίζει ότι δεν υπάρχουν όρια (θεσμικά ή ακόμη και ηθικά) που θα μπορούσαν να συγκρατήσουν τη δράση του κεφαλαίου εντός «κάποιων εύλογων πλαισίων». Αλλά στο άρθρο αυτό θα μιλήσουμε πιο αναλυτικά για την πρώτη πρόταση του αποσπάσματος. Την κρίση, τον πανικό που προκαλεί, τις συνέπειες που έχει.

Θα προσπαθήσω να περιγράψω τις αιτίες τις κρίσεις με τρόπο απλό, χωρίς υπερβολικές πληροφορίες που αντί να φωτίζουν μπερδεύουν τα πράγματα.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Η τυφλή παραγωγή

Όλες οι κοινωνίες αντιμετωπίζουν ένα θεμελιώδες οικονομικό πρόβλημα. Οι ανάγκες που πρέπει να καλυφθούν είναι πολύ περισσότερες από τα μέσα που υπάρχουν για την ικανοποίησή τους. Και μη σας φαίνεται υπερβολικό, έχοντας στο μυαλό σας τις χιλιάδες άχρηστες και καλλιεργημένες ανάγκες από ένα ανούσιο και κενό περιεχομένου καταναλωτικό πρότυπο ζωής. Αρκεί να πούμε αν σήμερα ο παγκόσμιος πλούτος μοιράζονταν ισόποσα στους κατοίκους του πλανήτη, δύσκολα θα πιάναμε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Το κατά κεφαλήν εισόδημα θα ήταν κοντά στις 9.000 \$, σαν αυτό του Μεξικού, ας πούμε. Απλά σήμερα δισεκατομμύρια ζουν κυριολεκτικά σε κτηνώδεις συνθήκες (η «κραταιά» Κίνα, η δεύτερη μεγαλύτερη οικονομία στον κόσμο, έχει μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα των κατοίκων της κάτω από 4000 \$ το χρόνο) για να ζει ένα μικρό ποσοστό καλύτερα, και το 1% σαν βασιλιάδες. «Απλά»...

Οι οικονομολόγοι λένε ότι αυτό το θεμελιώδες ερώτημα σπάει σε τρία άλλα ισοδύναμα ερωτήματα, που κάθε κοινωνικοοικονομικό σύστημα απαντάει με διαφορετικό τρόπο: «Τι θα παραχθεί», «πώς θα παραχθεί» και «πώς θα μοιραστεί αυτό που θα παραχθεί».

Ο καπιταλισμός παράγει με ανεξέλεγκτο τρόπο ότι ζητιέται, ότι «μυρίζει» κέρδος. Έτσι, για παράδειγμα, αν μια αγορά (ας πούμε μια χώρα) έχει ζήτηση για 100.000 σπίτια, εν ριπή

οφθαλμού θα πέσουν πάνω στη ζήτηση αυτή διάφορες μερίδες του κεφαλαίου προσπαθώντας να αποσπάσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κομμάτι. Ξέρουν το όριο των 100.000, αλλά είναι αδύνατον να συνεννοηθούν να το μοιράσουν, θα προσπαθήσουν να αποσπάσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κομμάτι, ο καθένας για τον εαυτό του. Αποτέλεσμα αυτού είναι να κατασκευαστούν πολύ περισσότερα σπίτια από αυτά που μπορούν να πουληθούν. Ε, και τι έγινε. Μικρό το κακό. Σταματάνε να ασχολούνται με τις κατασκευές, απολύουν κόσμο (γι αυτούς είναι αναλώσιμοι εξάλλου) και πέφτουν με τα μούτρα σε άλλο κλάδο, που μοιάζει να υπόσχεται κέρδη. Αλλά αργά ή γρήγορα συμβαίνει πάλι το ίδιο. Και σιγά σιγά συμβαίνει κάτι χειρότερο. Επειδή το συνολικό ποσό των χρημάτων που έχουν στη διάθεσή τους οι εργαζόμενοι (ή καταναλωτές, αν προτιμάτε, εν προκειμένω), αρχίζει να εξαντλείται, ολοένα και γρηγορότερα στερεύει η δυνατότητα επέκτασης σε άλλους τομείς που να συντηρεί και να επαυξάνει τα κέρδη. Και αρχίζουν να υπάρχουν πολλά εμπορεύματα απούλητα και τα ποσοστά κέρδους αρχίζουν να βυθίζονται. Και τότε η λέξη κρίση αρχίζει να σκιάζει τα πάντα.

Αλλά το κεφάλαιο είναι σαν το ποδήλατο. Αν δεν κινείται πέφτει.

Τα τρία άλματα

Το κεφάλαιο έχει τρεις, βασικά, δυνατότητες αντίδρασης. Η πρώτη αφορά στην επέκτασή του σε όλο τον κόσμο. Παγκοσμιοποίηση. Σκεφτείτε τη λαίμαργία που θα ένοιωσαν, για παράδειγμα, οι βασικοί μέτοχοι της Coca Cola ή της Pepsi Cola, όταν άνοιξε γι αυτούς η αγορά της Κίνας. Πάνω από 1 δις πιθανοί νέοι καταναλωτές! Είναι μετά, να μην ακουμπήσεις χρυσάφι στα πόδια του Γιάο Μιν, του κινέζου μπασκετμπολίστα του NBA, προκειμένου να εκμαυλίσεις την απέραντη κινεζική πιτσιρικαρία; Τι κι αν στη διατροφή τους δεν υπήρχε καν αναψυκτικό με ζάχαρη και τώρα θερίζονται από τη βίαιη αυτή αλλαγή στις διατροφικές τους συνήθειες;

Η δεύτερη έχει να κάνει με την επέκταση προς το μέλλον. Αφού εξαντλήθηκε η αγοραστική δύναμη του παρόντος, «ας φάμε» από το μέλλον. Δανεισμός, λοιπόν. Έτσι, για παράδειγμα, για να μπορέσει η Γερμανική αυτοβιομηχανία να συντηρεί και να αυξάνει τα κέρδη της, έπρεπε η Ελλάδα δανειζόμενη να περάσει από την εποχή του Yugo και του Ibiza, στην εποχή του AUDI και στην BMW. Για να συντηρούνται και να μεγεθύνονται οι κατασκευαστικές εταιρείες έπρεπε ο κόσμος να «αγοράζει» σπίτια με δάνειο, έχοντας την ψευδαίσθηση ότι έχει δικό του σπίτι, ενώ στην πράξη ζούσε μια ζωή με προπληρωμένο νοίκι στην τράπεζα.

Υπάρχει και μια τρίτη μορφή ανακούφισης της καπιταλιστικής κερδοφορίας. Πιο βαθιάς, πιο έντονης. Αλλά όπως και με τα «σκληρά», με βαθύτερες συνέπειες. Είναι οι τεχνολογικές επαναστάσεις. Αυτές κάνουν την ανθρώπινη εργασία εξαιρετικά πιο παραγωγική και επομένως φτιάχνονται προϊόντα με χαμηλότερο κόστος και υψηλότερα περιθώρια κέρδους. Για παράδειγμα, για μας που ζήσαμε την προ-ηλεκτρονική εποχή (όχι βαθιά στο παρελθόν αλλά ας πούμε στη δεκαετία του 80) ένα ρολόι που «πάει καλά», που βεβαίως έχανε ένα λεπτό την ημέρα, ήταν είδος πολυτελείας (παρεμπιπτόντως, οι μεγαλύτεροι θυμάστε τα περίφημα SFIKO, τις «μαϊμούδες» των SEIKO;). Σήμερα, ένα quartz ρολόι που δεν χάνει δευτερόλεπτο σε μια χρονιά το βρίσκεις στα γαριδάκια. Ήταν αποτέλεσμα μιας τεχνολογικής επανάστασης. Ή, συγκρίνετε τι προσφέρει ένα αυτοκίνητο που μπορεί να αγοραστεί, ας πούμε με τους μισθούς ενός χρόνου, σήμερα (160 km/h τελική, κλιματισμό,

αερόσακους κλπ.) . Περισσότερα από όσα ένα αυτοκίνητο που κόστιζε όσο ένα σπίτι στη δεκαετία του 70. Αλλά και αυτή η «ανακούφιση» είχε ως αποτέλεσμα να πέσουν στην αγορά εκατομμύρια προϊόντα που αδυνατούν να βρουν αγοραστές. Όλα αυτά μαζί τα λέμε «κρίση υπερσυσσώρευσης». Το σχήμα που παρουσιάζεται είναι απλουστευτικό. Στην πραγματικότητα οι διαδικασίες δεν είναι διαδοχικές στο χρόνο, συμπλέκονται, η παγκοσμιοποίηση εξυπηρετεί και τη μείωση του κόστους εκτός της επέκτασης των αγορών, η ταξική πάλη παίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του φαινομένου κλπ. Αλλά η φύση του φαινομένου είναι αυτή που περιγράφηκε.

Το μεγάλο σεισμικό γεγονός

Τέτοιες κρίσεις ο καπιταλισμός είναι αδύνατον να αποφύγει. Είναι εγγεγραμμένες στο DNA του. Και είναι σαν του σεισμούς, σε μια περιοχή που ξέρουμε ότι είναι σεισμογενής. Όσο περισσότερο καθυστερεί, τόσο περισσότερο σεισμική ενέργεια συσσωρεύεται, τόσο πιο δυνατός είναι ο επερχόμενος σεισμός. Καμιά φορά μικρότεροι σεισμοί (μικρότερες κρίσεις) δίνουν παράταση χρόνου, εκτονώνουν ένα κομμάτι της ενέργειας που συσσωρεύεται αλλά δεν μπορούν να αντικαταστήσουν το «μεγάλο σεισμικό γεγονός».

Εκεί βρισκόμαστε σήμερα. Η μεγάλη κρίση του 2008- 9 στην καρδιά του καπιταλισμού, στην Αμερική, έδειξε σε όλους ότι αυτό το «μεγάλο σεισμικό γεγονός» είναι εξαιρετικά κοντά, και κατά πάσα πιθανότητα, είναι αναπόφευκτο. Και όλοι προετοιμάζονται γι αυτό. Τα τρία μεγάλα άλματα: στο χώρο, στο χρόνο και στην ποιότητα (αυτό το λέμε και στην οργανική σύνθεση του κεφαλαίου) έχουν εξαντλήσει τη δυναμική τους, η παγκόσμια καπιταλιστική μηχανή αρχίζει να «μπουκώνει» ξανά, όλοι αρχίζουν να σκέφτονται να πάνε στο ταμείο για να κατοχυρώσουν τα κέρδη από το «πάρτυ», αλλά ξέρουν ότι αυτό είναι ήδη η αρχή του τέλους. Το «ταμείο» δεν επαρκεί για να ξεπληρώσει τις απίθανα μεγάλες «αξίες» που έχουν δημιουργηθεί. Έρχεται η ώρα η φούσκα να σκάσει.

Πως ξεπερνάει ο καπιταλισμός αυτές τις κρίσεις του; Δυστυχώς, με μια τεράστια καταστροφή παραγωγικών δυνάμεων. Πρέπει τα περιττά να «καούν», έτσι ώστε να γίνει επανεκκίνηση με ότι περισσεύει. Αλλά, πρώτα απ' όλα, καίγεται η βασική παραγωγική δύναμη, η ανθρώπινη εργασία. Άνθρωποι πετιούνται στα αζήτητα της ανεργίας, όπως τα πορτοκάλια στις χωματερές αν είναι να συντηρηθούν τα επίπεδα κερδοφορίας. Είναι πραγματικά τραγικό, αν σκεφτεί κανείς πως το πλεόνασμα αγαθών που θα μπορούσε να καλύψει κοινωνικές ανάγκες και να κάνει τον κόσμο κατά τι καλύτερο είναι η αιτία που τον σπρώχνει βαθειά στην καταστροφή. Η οποία μπορεί να πάρει ακόμη και την απεχθέστερη μορφή, τον πόλεμο. Σήμερα, πολλοί συμφωνούν ότι η κρίση του 29-30 δεν ξεπεράστηκε οριστικά, παρά μέσω του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Αλλά, με ρίγος κανείς συλλογίζεται τι σύστημα είναι αυτό που το «γιατρικό» μιας οικονομικής κρίσης απαιτεί τη «ανθρωποθυσία» δεκάδων εκατομμυρίων ανθρώπων; Ακούγεται εφιαλτικό, αλλά ο στρουθοκαμηλισμός ποτέ δεν είναι λύση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να κάνουμε τρεις σημαντικές επισημάνσεις για την κρίση. Η τρίτη έχει και τις σημαντικότερες συνέπειες.

Η κρίση δεν καταστρέφει ισόποσα μεγάλους και μικρούς. Δεν χάνουν όλοι και δεν χάνουν αναλογικά με το τι έχουν. Αντίθετα, ο μεγάλος πόλεμος γίνεται για το πώς θα

κατανεμηθούν τα αποτελέσματά της. Και πρόκειται κυριολεκτικά για αμείλικτο πόλεμο. Αυτοί που έχουν βγάλει τα εκατομμύριά τους έξω, αυτοί που έχουν εξασφαλίσει του δικούς τους κάμπωσων γενεών, είναι αυτοί που παίρνουν αποφάσεις που μειώνουν τον μισθό από 600 Ευρώ στα 500. Και από κει, με κρύο αίμα, ακόμα πιο χαμηλά.

Δεύτερον, η κρίση είναι μια μεγάλη ευκαιρία ανακατανομής του πλούτου. Στην κατοχή, για δυο τενεκέδες λάδι ο κόσμος έχανε το σπίτι του ή το χωράφι του. Αυτοί που βρέθηκαν στην κρίση με λεφτά είχαν μια χρυσή ευκαιρία να τα πολλαπλασιάσουν εξαφανίζοντας τους αδύναμους ή ακόμη και τους λιγότερο δυνατούς.

Η ΕΕ θεμελιώδης αιτία της κρίσης

Αλλά, φυσιολογικά κανείς θα αναρωτηθεί. Που είναι αυτή τεράστια κρίση σε όλο τον κόσμο; Δεν τη βλέπουμε. Αυτό που βλέπουμε να καταρρέει είναι η Ελλάδα.

Εδώ είναι ο ειδικός ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η κρίση οξύνει τον ανταγωνισμό μεταξύ των τριών μεγάλων καπιταλιστικών πόλων (ΗΠΑ, ΕΕ, Κίνα). Η άρχουσα τάξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλέποντας το τσουνάμι της κρίσης να πλησιάζει έχει αποφασίσει ότι δεν μπορεί να αντέξει τον ανταγωνισμό αν διατηρηθεί το επίπεδο ζωής που έχουν κατακτήσει οι εργαζόμενοι της. Και επιχειρεί μια ιστορική ανατροπή: την «κινεζοποίηση» της Ευρώπης. Και εκτελεί στην Ελλάδα ένα πείραμα: πόσο χαμηλά μπορεί να συμπιεσθεί το επίπεδο ζωής εντός της Ευρώπης. Το αποτέλεσμα ήδη έχει ανακοινωθεί ότι θα αποτελέσει τον οδηγό για ολόκληρη την Ευρώπη.

Έτσι, λοιπόν, δυο είναι οι βασικοί παράγοντες που χτύπησαν την Ελλάδα. Η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση που κάθε άλλο παρά απομακρύνθηκε. Απεναντίας, τα βλέμματα όλων είναι στραμμένα στην Ελλάδα ακριβώς γιατί παίζει το ρόλο του «καναρινιού στο μεταλλείο» (αν πεθάνει σημαίνει ότι το περιβάλλον είναι τοξικό για όλους, ανεξάρτητα αν το νοιώθουν). Και, δεύτερον, η Ευρωπαϊκή Ένωση που ξεκίνησε ένα ξεκλήρισμα δικαιωμάτων και κατακτήσεων ενός αιώνα. Αυτός, μάλιστα, ο παράγοντας είναι πιο ορατός και άμεσος.

Και τώρα τι κάνουμε; (Τι είναι αυτό που λείπει...)

Είναι θέμα πολιτικού ρεαλισμού να αναγνωρίσουμε ότι έχουμε να κάνουμε με μια καπιταλιστική κρίση που το ξεπέρασμά της προς όφελος των πολλών απαιτεί αντικαπιταλιστική κατεύθυνση. Ο στρουθοκαμηλισμός, όπως είπαμε, δε βοηθά. Έγκαιρα πρέπει να καταλάβουμε ποια είναι η ουσία του προβλήματος και να προετοιμαστούμε κατάλληλα. Δεν είναι θέμα πως θα το ονομάσουμε εμείς, το θέμα είναι τι πραγματικά είναι. Αν, για παράδειγμα, ταρακουνιέται συθέμελα το σύστημα και απειλεί να μας παρασύρει στα τάρταρα της κοινωνικής αδικίας ή ακόμα, χειρότερα, του πολέμου, μόνο η έγκαιρη αναγνώριση των κινδύνων αλλά και των ευκαιριών που γεννώνται και, κυρίως, ο έγκαιρος εντοπισμός των ευάλωτων σημείων της απέναντι πλευράς μας σώζει.

Αυτό δε σημαίνει πληθωρισμός αντικαπιταλιστικής φρασεολογίας ή ακόμη χειρότερα συνθηματολογική πλειοδοσία. Ούτε τοποθέτηση «προαπαιτούμενων». Απεναντίας, όποιος είναι βαθειά πεισμένος ότι η τρέχουσα σύγκρουση οδηγεί προς τα όρια του συστήματος,

κάνει ότι μπορεί για να πείσει και τους υπόλοιπους έγκαιρα γι αυτό αλλά ξέρει και να εμπιστεύεται την ταχύτατη πολιτική εμπειρία που κατακτά ο αγωνιζόμενος κόσμος στις στιγμές της οξύτατης πολιτικής πάλης.

Πάμε τώρα στο θέμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Προσωπικά, πιστεύω πως για να έχει πιθανότητες επιτυχίας ένα πείραμα μιας άλλου τύπου συγκρότησης της κοινωνίας θα πρέπει να γίνει σε περιφερειακό επίπεδο. Τουλάχιστον. Και με συναρπάζει η ιδέα μιας κοινής απόπειρας με άλλους ευρωπαϊκούς λαούς, ειδικά της Νότιας Ευρώπης. Η πολιτική τους εμπειρία, οι εγγεγραμμένες στη συλλογική τους συνείδηση απόπειρες στο παρελθόν, η κάποια πολιτική και ιδεολογική κινητικότητα και φρεσκάδα που τους διακρίνει (αν και κάποιοι θα επιμείνουν στη μακρά και βαθειά διαδικασία αφομοίωσης και ενσωμάτωσής τους στο σύστημα) τους κάνει ελκυστικούς συνοδοιπόρους σε μια πορεία προς τα μπρος.

Αλλά είναι δυνατόν μια τέτοια πρόθεση να μπερδεύεται με τη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση; Η Ευρωπαϊκή Ένωση φτιάχτηκε για να εξασφαλίσει βασικά στην γερμανική άρχουσα τάξη (ως επικεφαλής μιας μεγάλης συμμαχίας των ευρωπαϊκών αστικών τάξεων) το μέγεθος που χρειαζόνταν για να αναδειχθεί σε παγκόσμιο πόλο, θα διαρκέσει όσο εξυπηρετεί ακριβώς αυτόν τον στόχο και θα διαλυθεί πολύ πριν εξυπηρετήσει οποιαδήποτε κίνηση αμφισβήτησης της ηγεμονίας της, οποιαδήποτε κίνηση εξυπηρετεί την αντίθετη κατεύθυνση. Εδώ κινδυνεύει να διαλυθεί για ήσσονος σημασίας λόγους και να δώσει τη θέση της σε εθνικισμούς παλιού τύπου, στη βάση της λογικής «ο σώζων εαυτόν σωθήτω», και περιμένουμε εμείς να διαβρωθεί ακίνητη μέχρι να εξυπηρετήσει ακριβώς το αντίθετο για το οποίο φτιάχτηκε; Αλλά και πάλι, ας υποθέσουμε ότι ορισμένοι ποντάρουν ακόμη σε αυτή την πιθανότητα: Εδώ η ίδια η ΕΕ έχει σχεδιάσει δεκάδες σενάρια για την αποπομπή μας, εμείς θα συνεχίζουμε να εξετάζουμε σενάρια μόνο στο εσωτερικό της;

Αλλά δεν πιστεύω, και το λέω για μια ακόμη φορά, ότι οι μεγάλες διαφορές στις αντιλήψεις μας, που και βέβαια υπάρχουν, ευθύνονται για την εξοργιστική αφασία και την πολιτική ακινησία που μας διακρίνει. Η αριστερά μοιάζει με «τον άνθρωπο που έβλεπε τα τρένα να περνούν». Φοβάμαι, ότι η αιτία είναι πιο βαθιά. Η κατανόηση ιδιαίτερα στην αριστερά, ακόμη και ενστικτωδώς, ότι η υπόθεση μοιάζει με «πάρτα όλα» ή «χάστα όλα» κάνει τα πόδια όλων να λυγίζουν.

Ας ελπίσουμε μια ορμητική είσοδος φρέσκων κοινωνικών δυνάμεων αποφασισμένων να υπερασπιστούν με κάθε τρόπο τη ζωή που μας κλέβουν να δώσει και στην αριστερά (της οποίας ο ρόλος είναι ζωτικός) την αυτοπεποίθηση που της λείπει.